

KAPITEL 8 / CHAPTER 8⁸
HISTORICAL FORMS OF CRIMINAL PROCEEDINGS**DOI: 10.30890/2709-2313.2025-39-03-002****Вступ**

Кримінальний процес в будь-якій країні формувався протягом багатьох століть. На кожному історичному етапі свого розвитку кримінальне судочинство вбирало в себе досвід і традиції правових систем інших країн. При цьому враховувалися історичні, культурні, етнічні фактори, а також власний та іноземний досвід законотворчої діяльності та функціонування системи судових органів.

Разом з цим варто зазначити, що серед різноманіття процесуальних процедур в кримінальному провадженні на певному історичному етапі розвитку окремо взятої країни, можемо спостерігати неповторні, унікальні компоненти кримінального провадження, які притаманні лише цій державі [1, 242]. Як наслідок, виникає багато різних кримінально-процесуальних систем, які умовно можна спостерігати, як в часі, так і в просторі. Таким чином, в процесі свого історичного розвитку процедура кримінального судочинства мала свої особливості в окремо взятій країні.

Мета дослідження: дослідження історичних форм кримінального процесу європейських країн.

Аналіз дослідження даної проблеми: дослідженням історичних форм кримінального процесу в своїх наукових працях займалися сучасні вчені - процесуалісти, як Ю.М. Грошевий, Б.К. Каліновський, О.В. Капліна, П.С. Елькінд, Л.Д. Кокорєв, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, П.А. Лупінська, М.М. Михеєнко, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, А.В. Смирнов, Н.Г. Стойко, М.С. Строгович, Л.Д., Удалова, М.О. Чельцов, І.Я. Фойницький. При різноманітті окремох досліджень на сьогодні відсутні фундаментальне

⁸Authors: Piestsov Ruslan, Derkachova Nataliia, Voitiuk Dariia

Number of characters: 37745

Author's sheets: 0,95

дослідження з цієї теми. В навчальних посібниках автори обмежуються лише переліком історичних форм.

8.1. Поняття тип, форма, модель кримінального процесу.

Кримінально - процесуальна доктрина, намагаючись подолати історичне різноманіття кримінально процесуальних процедур, в процесі емпіричного вивчення конкретних кримінально процесуальних систем, запропонувала певні абстрактні “форми”, “типи”, “моделі кримінального процесу” з наступною їх класифікацією та узагальненням. Такий підхід має не лише теоретичне, але і практичне значення, зокрема, дає можливість правильно визначити напрям розвитку кримінального процесу окремо взятої країни, виділити найбільш близькі кримінально процесуальні системи інших країн, а також усвідомити місце і значення національної кримінально процесуальної моделі під час порівняльно - правового дослідження.

Отже, можна констатувати, що наукова термінологія оперує такими поняттями як “види”, “типи”, “моделі”, “історичні форми” кримінального процесу. Таке різноманіття та невизначеність термінології свідчить про дискусійність досліджуваної теми.

У кримінально - процесуальній доктрині термін “модель кримінального процесу” використовується досить тривалий час, однак не отримав загальнонаукового застосування. Першим категорію “модель” вжив Герберт Пекер в 1964 році в своїй праці, яка присвячена моделям правосуддя та контролю над злочинністю [2,2]. М. Кінг розвинув і доповнив моделі Г. Пекера, які в подальшому отримали назву “моделі кримінальної юстиції”, частина 0 яких отримала назву “процесуальні” [1, 245].

Термін “модель” походить від латинського *modutus*, що в перекладі означає міра, зразок, прообраз чогось. Модель виникає як уявний образ, який внутрішньо наповнюється, і служить для управління моделюючими об'єктами.

Таким чином термін “модель кримінального процесу”, як наукову

категорію, можна визначити, як концептуальний вираз її здійснення (реалізації) на практиці. В теоретичному аспекті термін “модель” може бути визначений через такі наукові категорії, як тип і вид.

В доктрині кримінально-процесуального права існує безліч думок щодо чіткої кількості історичних форм (моделей), які б визначали сучасний стан і розвиток кримінального судочинства. Таке різноманіття думок і поглядів пояснюється використанням науковцями різних методологічних підходів. Традиційно західні науковці, зокрема професори Джон Спенсер і Мірей Дельмас- Марті , виділяють лише дві історичні форми кримінального процесу: обвинувальний (accusatorial) та інквізіційний (inquisitorial) [5, 5]. Однак, якщо до порівняльно-правового критерію додати історичний критерій, то можемо побачити суттєві зміни зазначених моделей кримінального процесу. В науковому аспекті вказані вище моделі кримінального процесу постають у двох варіантах: архаїчному (історичному) та сучасному. З урахуванням історичного розвитку ми отримуємо вже чотири форми: а) архаїчну обвинувальну; б) архаїчну інквізіційну; в) змагальну; г) змішану.

Виходячи із суто методологічних аспектів історичний критерій класифікації має менше значення для обвинувального кримінального процесу, який плавно поступився інквізіційній моделі кримінального процесу. В свою чергу, інквізіційний кримінальний процес характеризується як еволюційними, так і революційними змінами, зокрема в сфері законодавства. Тому історичний критерій класифікації для інквізіційного кримінального процесу має більш вагоме значення. Тому при виділенні моделей кримінального процесу зазначений критерій може застосовуватися асиметрично. В такому випадку ми отримуємо три форми кримінального процесу: 1) змагальна; 2) інквізіційна (обвинувальна); 3) сучасна змішана.

Звернення до поняття типу кримінального процесу забезпечує історичний підхід до дослідження змісту такого поняття, як законність. Саме тип процесу найбільш повно виражає послідовність розвитку кримінально-процесуального права і розвитком суспільства. Тип кримінального процесу відображає всю

сукупність рис, які характерні для певного етапу суспільного розвитку [4, 164].

В теорії кримінального процесуального права “тип” кримінального процесу визначають як організацію провадження у справі в залежності від ступеню розвитку змагальних принципів, системи доказів та їх оцінки, рівня гарантій прав учасників [1, 244].

Поняття “тип” і “типологія” нерозривно пов’язані один з одним. Типологія є одним із методів наукового пізнання в суть якого полягає в розподілі систем об’єктів з подальшою систематизацією на основі узагальненої моделі, або типу. На сьогодні більшість вчених - процесуалістів виділяють три типології кримінального процесу, а саме: ідеальну, морфологічну та історичну.

За ідеальною типологією виділяють три типи кримінального процесу: 1) змагальний; 2) розшуковий; 3) змішаний. “Ідеальність” зазначених типів кримінального процесу полягає в їх абстрактному розумінні, оскільки в чистому вигляді вони не зустрічаються.

Морфологічна типологія спрямована на виявлення реально існуючих моделей кримінального процесу, які функціонують в конкретній державі. Основу морфологічної типології складають національні, релігійні, політичні, географічні та культурні особливості. Головна позитивна риса морфологічної типології полягає у можливості виявити залежність від типу суспільства (соціально-культурним типом) і типом кримінального процесу. На основі даної типології виділяють національні типи (форми) кримінального процесу, які обмежені територією окремої держави. Виділяють три “національні” типи кримінального процесу:

- 1) романо-германський (континентальний) тип, основою якого є закон;
- 2) англосаксонський тип, в основі якого лежить судовий прецедент ;
- 3) традиційний тип, який базується на правовій ідеології (правосвідомості).

Всі зазначені морфологічні типи зазнають постійний вплив один на одний.

Отже, морфологічний тип (форма) кримінального процесу - це сукупність його рис та характерних особливостей, що визначають сутність і призначення кримінального судочинства, конкретні його форми, послідовність

процесуальних стадій, коло учасників кримінально-процесуальних правовідносин, їх права та обов'язки тощо [6; 13].

Історична типологія на сьогодні визначає чотири типи кримінального процесу: 1) обвинувальний процес; 2) розшуковий (інквізіційний) процес; 3) змагальний процес; 4) змішаний процес.

Таким чином, можна констатувати, що теоретично всі перелічені наукові підходи щодо класифікації історичних форм кримінального процесу можуть нарівні застосовуватися вітчизняною та європейською кримінально-процесуальною наукою. Інтеграція національних та закордонних досліджень лише сприятиме появі нових класифікацій типів / моделей / форм кримінального процесу [7, с. 142].

8.2. Обвинувальний та інквізіційний кримінальний процес

На відміну від Української держави в країнах Західної Європи кримінальне і судове законодавство розвивалося під впливом римського права і процесу. Кримінальний процес поділявся на два етапи: попереднє провадження у претора і остаточне провадження в суді. Попереднє провадження здійснювалося за відсутності присяжних суддів і мало на меті збір доказів формулювання обвинувачення з передачею останнього претору. Якщо обвинувачів, які подавали прохання було декілька, то претор обирав між ними за ступенем наближеності до злочину і суспільним становищем. У випадку необхідності в збиранні доказів, обвинувачу надавався визначений строк по закінченню якого останній в присутності претора і обвинуваченого мав чітко сформулювати обвинувачення. Претор або його помічник допитували обвинуваченого. Процес допиту фіксувався в протоколі, який підписував обвинувач. Після цього претор оголошував про прийняття обвинувачення проти конкретної особи, яка з його моменту вважалася підсудною. До підсудного могли застосовуватися різного роду обмеження.

Остаточне судове провадження проходило гласно, усно, у змагальній

формі перед судом. Судовий процес починався із організації суду. Наступною стадією був виступ сторін: спочатку слово надавалося обвинувачам, а потім обвинуваченому. Доказами визнавалися показання свідків, документи, речові докази, зізнання. Суд оцінював подані сторонами вимоги і докази. Рішення писалося на дощечках і мало три види: А (absolvo) - вільний, С (condemno) - засуджений, NL (non liget) - потребує додаткового провадження. Дощечки збиралися претором, який здійснював їх підрахунок. При цьому претор при прийнятті рішення судом участі не брав. Оскарження народних рішень не допускалося.

Західна християнська церква при розгляді справ проти священнослужителів також керувалися правилами римського процесу. Була напрацьована норма згідно якої обвинувачами проти духовенства не могли бути прихожани. Однак через потребу посилення церковного управління і зростаючого рівня розпусти серед духовенства вимагали створення більш пільгової форми переслідування без тої міри відповідальності, яка передбачалася обвинувачу за неправдиве обвинувачення. Такою формою став донос, який отримав назву євангеліївська форма. Таку назву донос отримав оскільки в його основу було приведені слова із Євангелія від Матвія: "І коли пощастить відшукати її, поправді кажу вам, що радіє за неї він більше, аніж за дев'ятдесятьох і дев'ятьох незаблудлих. Так волі нема Отця вашого, що на небі, щоб загинув один із цих малих. А коли прогрішиться твій брат проти тебе, іди й йому викажи поміж тобою та ним самим; як тебе він послухає, ти придбав свого брата. А коли не послухає він, то візьми з собою ще одного чи двох, щоб справа всіляка ствердилась устами двох чи трьох свідків. А коли не послухає їх, скажи Церкві; коли ж не послухає й Церкви, хай буде тобі, як поганин і митник!" [8]. Каноністи перекрутили для своїх цілей цей біблійський постулат, а саме, - відкинувши викриття однією особою віч-на-віч і в присутності свідків, змінюють на викриття колективне, розголос, народний говір; церковну общину на керівних духовних осіб. На оснних покладається обов'язок розслідування (inguisitio) і застосування до винуватого заходів релігійного стягнення і покарання. Тривалий час від доносу

можна було очиститися присягою.

Подальший розвиток інституту доносу дав інститут церковних синодів. Інститут синоду вже був відомим з IV сторіччя. Його суть полягала в наступному: з метою церковного управління архидиякони збирали іменитих місцевих жителів і допитували їх про всі проступки і пригрішення, які були вчиненні в цій місцевості, отримані свідчення повідомлялися єпископам, які повинні були періодично об'їжджати паству [9, 20].

За часів правління Інокентія III інквізиційний процес отримав подальший розвиток. Причиною цього були постійна критика церковних інституцій, а також тогочасні виклики, які сформовані представниками ортодоксальної і неоотродоксальної церков. Задля з'ясування справжнього стану справ в церковних провінціях за наказом Інокентія III було проведено загальне розслідування щодо зловживань, які потребували апостольського вирішення. .

З метою проведення реформ Інокентій III скликає Четвертий Латеранський Собор на якому було затверджено так звані Соборні Конституції [10]. Значна частина положень даного документу стосувалася організації і діяльності системи канонічних судів. В результаті утворилася загальноєвропейська система канонічної юстиції. Заборонялися виклики до судді, який розташовувався на відстанні більше двох днів їзди до обвинуваченого; миряни не могли бути призначені суддями з духовних питань; повні письмові записи усіх справ повинні бути в церковних судах; підсудні до завершення судового розгляду не повинні були без поважних причин подавати скаргу у вищу інстанцію; судді могли приймати і скасовувати проміжні вироки під час розгляду справи; судові рішення визнавалися дійсними, якщо вони зроблені сумлінно. Церковні суди не могли в подальшому розширяти свою юрисдикцію на шкоду світському (мирському) судочинству [4]. Четвертий Лютеранський Собор відмінив так звану "очисну грамоту", донос все більше набуває ознак обов'язкового характеру для кожного громадянина. Доносчику надавалося право активної участі в процесі, а також подавати наявні у нього докази [9, 21]. Інквізиційне провадження складалося з декількох стадій, а саме: через поголос. Потім суддя

таємно досліджує обґрунтованість такого згальбування. Наступним етапом був виклик підозрюваного і повідомлення про суть справи. Обвинувачений присягав говорити правду і давати лише правдиві відповіді щодо пред'явленого обвинувачення. Після проголошення присяги повідомлялися показання свідків, які були записані суддею, і повідомлялися імена свідків. Підозрюваний подавав свої пояснення після чого суддя вирішував справу.

Особливі процедури провадження мали справи про релігійну єресь. Ці справи вилучалися із провадження єпископів і передавалися папами спеціальним делегатам - францисканцям і домініканцям. Саме ними вже в кінці XIV сторіччя в інквізиційний процес були запроваджені таємниці імен свідків, внаслідок чого було відмінено очну ставку між свідком та обвинуваченим; застосування тортур; призначення покарання за відсутності обвинувача.

Таким чином, канонічний інквізиційний процес відмовився від приватних начал кримінального процесу та приватного обвинувача, насаджуючи при цьому публічні начала процесу і спеціального суб'єкта розслідування за обов'язком служби. Спеціальний суб'єкт (фіскал) наглядав за розслідуванням і надавав пропозиції суду. Канонічний інквізиційний процес для правової системи країн Західної Європи має важливе історичне значення. Оскільки зміни, які здійснювалися під його впливом, поступово витіснили із давньофранківської та давньогерманської системи доказів судовий поєдинок, різного виду ордалії, очисну присягу, замінивши їх визнанням вини обвинуваченим, показаннями свідків, письмовими та речовими доказами. Разом з цим інквізиційний процес повністю усунув змагальність судового розгляду та участь народу в судочинстві, зробивши його письмовим, негласним, розшуковим.

Інквізиційний процес у Франції закріпився за допомогою судової практики, а згодом отримав законодавче закріплення. Остаточного законодавчого закріплення інквізиційний процес отримав в Ордонансах Франциска I та Людовіка XIV. Найбільшу увагу варто приділити Ордонансу Людовіка XIV (1670р.), який мав суттєвий вплив на подальший розвиток кримінального процесуального законодавства Франції. Так, щодо оцінки важливості Ордонанса

1670 р., як правового документа, можна згадати слова одного із класиків французької кримінальної процесуальної науки Рене Гарро: “ можна сказати щодо попереднього розслідування, що це право Людовіка XIV, яку під іменем кодексу 1808 р., ще панує у Франції ” [11].

Ордонанс 1670р. [12] передбачав два види кримінального процесу ординарний та екстраординарний. Екстраординарний кримінальний процес, більш відомий як інквізіційний, згідно Ордонансу міг розпочатися за доносом або скаргою. Ордонанс також передбачав випадки відкриття кримінального провадження на підставі постанови судді. Зокрема, суддя мав право винести постанову про затримання підозрюваних, яких затримано безпосередньо на місці злочину, затримано по гарячим слідам, підозрюваних за участь на дуелі, бродяг.

Наступний етап інквізіційного кримінального процесу (information) включав в себе комплекс слідчих дій, метою яких було встановлення події злочину та виявлення особи підозрюваного, - огляд місця події, огляд трупа, освідування потерпілого. Допит свідків, дослідження письмових документів, отримання необхідної інформації за допомогою “церковного умовляння” (monitoire).

Судді, які проводили слідчі дії, зобов'язані були складати протоколи, які разом із іншими речовими доказами протягом 24 годин повинні бути доставлені в суд і долучені до матеріалів справи. Для проведення слідчих дій суддя був в праві викликати лікаря, який в подальшому за викликом судді зобов'язаний дати показання під присягою.

Ордонанс 1670 року приділив значну увагу дослідженню письмових доказів. Так Титул VIII Ордонансу визначав можливість проведення почеркознавчої експертизи для встановлення автора. При цьому експерти могли бути викликані до суду для допиту під присягою.

У випадку недостатності доказової інформації для встановлення і виявлення причетних у вчиненні злочину, суддя міг зобов'язати будь-якого священника опублікувати в своєму приході “церковне умовляння, або сповіщальне послання” (monitoire). Це було прохання до прихожан розповісти священнику на

сповіді все, що їм відомо про злочин. Якщо священник під час сповіді отримував корисну для слідства інформацію, він відсилав листа до канцелярії суду. Процедура “monitoire” цілком можна вважати особливою слідчою дією, яка була характерною для епохи Середньовіччя, коли церква і релігія займали важливе місце в суспільстві.

Ордонанс зобов'язував суддю особисто допитати підозрюваного не пізніше 24 годин після затримання. Перед допитом підозрюваний, як і свідок, зобов'язаний був дати клятву говорити лише правду. Відмова від клятви розцінювалась як відмова давати свідчення, навіть коли допитуваному було що сказати в свій захист. Суддя міг допитувати підозрюваного стільки разів скільки йому було необхідно. Якщо підозрюваний не володів французькою мовою йому надавався перекладач. Допит проводився таємно в присутності судді і секретаря, який вів протокол.

Після допиту суддя зобов'язаний був провести очну ставку між підозрюваним та свідком. Перед проведенням очної ставки підозрюваний і свідок давали клятву говорити правду. Потім суддя запитував чи знайомі допитувані між собою, оголошувалося ім'я свідка його місце проживання і професія. Підозрюваному надавалось право оголосити про можливе упередження зі сторони свідка. При цьому суддя не мав жодного обов'язку щодо відклику свідка. Тому це право підозрюваного було фактично нереалізованим. Свідок зобов'язаний був спростувати або підтвердити показання підозрюваного. Потім оголошувалися свідчення свідка, які підозрюваний мав право спростувати або підтвердити. Така ж процедура проводилася і щодо двох підозрюваних, якщо такі були в кримінальному провадженні.

Якщо під час досудового розслідування (“infomation”) буде виявлено особу, яка підозрюється у вчиненні злочину, щодо такої особи приймалася постанова про притягнення в якості обвинуваченого у справі. Ордонанс передбачав три види постанов про притягнення в якості обвинуваченого: 1) постанова про явку до суду; 2) постанова про явку до суду із чіткою вказівкою про дату; 3) постанова про затримання.

Суддя мав право обрати будь-яку із постанов. У випадку нез'явлення обвинуваченого до суду, суддя приймав другий вид постанови, а в разі повторної неявки - третю постанову. Варто зазначити, що перші два види постанов також слугували повістками про виклик до суду. Також постанова про затримання передбачала затримання і взяття під варту.

Ордонанс містив досить жорсткі норми щодо обвинувачених, яких взято під варту. Так, у випадку встановлення непричетності обвинуваченого до злочину, його звільнення з-під варти лише після завершення досудового розслідування за згодою прокурора і потерпілого. У випадку подання прокурором апеляційної скарги на виправдовувальний вирок, обвинувачений зобов'язаний був залишатися під вартою. Примирення потерпілого з обвинуваченим при цьому також не мали жодного значення. Ордонанс передбачав мало можливостей для захисту обвинуваченого, зокрема: забороняв обвинуваченому користуватися кваліфікованою правовою допомогою. Вийняток складали підозрювані у фінансових злочинах. Система отримання виправдовувальних доказів була сильно формалізованою. Суддям заборонялося самостійно добувати виправдовувальні докази. Свідків захисту обвинувачений мав право заявити лише під час першого допиту, після чого він позбався такого права.

Ордонанс 1670 р. також містив норми, які регулювали застосування тортур. Тортири були двох видів: підготовчі та остаточні. Підготовчі тортури застосовувалися для поповнення недостатньої інформації, остаточні тортури застосовувалися вже після оголошення вироку з метою встановлення співучасників злочину та спільників обвинуваченого. Необхідно зазначити, що обидва види тортур застосовувалися на підставі постанови суду і лише до обвинувачених у злочинах за які передбачалося покарання у вигляді смертної кари. До обвинуваченого по одній і тій же справі не могли повторно застосовуватися тортури. Однак Ордонанс не містив вказівок щодо максимального часу застосування тортур. Тому одна тортура з правової позиції могла перетворитися в довготривалі страждання. Тому обвинувачений, який витримав тортури і не свідчив проти себе звільнявся від смертної кари.

По завершенню досудового розслідування справа передавалася до суду. Суддя - доповідач готував доповідь для засідання суду і прокурору для подачі мотивованого висновку. Судове рішення в суді 1-ої інстанції приймалося трьома суддями більшістю голосів. Вироки виконувалися в день їх оголошення. Якщо під час розслідування або відразу по оголошенню смертного вироку щодо жінки, яка заявить про свою вагітність, призначалася експертиза. Якщо експертиза підтвердить факт вагітності виконання смертного вироку відкладалося до народження дитини.

Вирок суду міг бути не лише обвинувальним чи виправдальним. Судова практика передбачала три види вироків, що не були обвинувальними. Зокрема:

1) L'absolution (відпущення гріхів) - передбачав повне виправдання з відновленням чесного ім'я обвинуваченого з правом вимагати від потерпілого відшкодування шкоди;

2) La mise hors cour (позасудовий) - передбачав звільнення обвинуваченого від кримінального переслідування, не надавав підстав для реабілітації засудженого і не надавав прав для відшкодування шкоди у потерпілого; Засуджені на підставі цього вироку мали обмеження в правах, що і засудженні на підставі обвинувального вироку. Такий вид вироку застосовувався у випадку наявності неспростовних сумнівів вини обвинуваченого;

3) Le plus ample informé (найбільш поінформований, або дослівно - до отримання більш детальних свідчень) - на підставі даного вироку засуджений пожиттєво або на певний термін знаходився в становищі при якому кримінальне переслідування відновлювалося при отриманні судом нових доказів.

І хоч судові вироки виконувалися негайно Ордонанс передбачав можливість подачі апеляції. Апеляційний розгляд здійснювали 7 суддів і для прийняття позитивного рішення для обвинуваченого необхідна була перевага в дваголоси. Апеляційний розгляд був гласним.

В цілому можна зазначити, що Ордонанс 1670 року уніфікував великий обсяг правових норм в галузі кримінального процесу. Разом з тим автори Ордонансу залишили поза увагою такі важливі питання як предмет доказування,

оцінка доказів, методики застосування тортур. Однак варто зазначити, що Ордонанс 1670р. є одним з перших систематизованих нормативних актів, який діяв протягом сторіччя, і значно спростив працю юристів тієї епохи.

Інквізіційний процес в німецьких землях почав проникати так само як і у Франції за допомогою судової практики. Перші намагання законодавчого закріплення інквізіційних процедур здійснив в своїх працях Шванценберг – Бамберський, Статут 1507р. (Banberger Hals - Gerichts - Ordnung) і Бранденбургський Статут 1515р. (Brandenburgischer H.G.O.) [13, 25]. Ці статuti склали основу Кримінального Уложения 1532р. імператора Карла V (Constitutio criminalis Carolina, CCC). Кримінальне Уложение 1532р. (Кароліна) [13] є важливим правовим документом, оскільки законодавчо закріпив інквізіційні процедури в кримінальному провадженні Німеччини і склав основу загальнонімецького права.

Кримінальне Уложение складається із статей кримінального права, кримінального процесу та судочинства. Так, в розділі “Про суддів, судових засідателів та судових чиновниках” зазначалося, що всі кримінальні суди повинні бути забезпеченими судьями, судовими засідателями, судовими писарями із чоловіків набожних, гідних, розсудливих, досвідчених, добродішних, найкращих із тих, що є. Для цього слід також залучити дворян і вчених. Також зазначалося, що здійснення правосуддя для дворян є справою почесною і яка заслуговує на повагу, а тому вони повинні бути “особисто приймати участь як судді, або судовими засідателями” [14].

На відміну від інших правових документів епохи Середньовіччя Кароліна значну увагу приділила визначенню поняття доказ, його видам і доказуванню. Так, в розділ 13 XIX Кримінального Уложения зазначено: ” Щоразу, як надалі згадується про доброякісний доказ, Ми бажаємо, щоб під ним малися на увазі також доброякісні ознаки істини, докази, підозри та припущення, тим самим Ми усуваємо інші вирази.” [14; 15]. Щодо видів доказів, то Уложение передбачало наступні “доброякісні підозри та припущення”, зокрема: загальна думка оточуючих про людину, людський поголос, чутки; випадок, коли підозрюваного

бачили або застали в підозрілому, на загальну думку, місці; випадок, коли підозрюваного бачили на місці злочину, але його не вдалося впізнати; спілкування підозрюваного із злочинцями; наявність у підозрюваного підстав вчинення злочину; звинувачення потерпілого, який перебуває на смертному одрі; втеча підозрюваного (XXV розділ Кримінального Уложення); несподівана (таємна) смерть противника по процесу обвинуваченого (XXVI розділ Кримінального Уложення). При цьому кожен із перелічених доказів міг вважатися “доброякісним” лише в сукупності двох, або більше доказів.

Доказами, які давали підстави для застосування тортур при допиті підозрюваного, визнавалися: речі обвинуваченого, які виявлені на місці злочину (розділ XXIX); свідчення єдиного доброго бездоганного свідка (розділ XXX); свідчення обвинуваченого про співучасників злочину (розділ XXXI); необережна розповідь особи, яка вчинила злочин, стороннім особам (розділ XXXII).

Німецький інквізиційний процес складався із трьох стадій. Перша стадія *generalis* (*information*) - дізнання про подію; друга стадія - *summaria* (*voruntersuchung*) - скорочений допит обвинуваченого; третя стадія - *specialis* (*schlussverfahren*) - допит обвинуваченого і свідків відповідно до процедури.

Як і у Франції в німецькому інквізиційному процесі передбачалося три види вироків. Оскарження вироків здійснювалося в ревізійному порядку.

8.3. Зміщана форма кримінального процесу

Зневажливе ставлення до людини та зловживання її правами в період інквізиційного процесу привертало увагу мислителів та науковців XVI ст. Особливо критиці піддавалося надмірне застосування тортур від час розслідування.

В кінці XVII ст. відомий правознавець Християн Томазій говорив про загальну реформу кримінального процесу. Він пропонував введення гласності, усності та відміну тортур. Томазій заперечував можливість кримінального

переслідування за єресь. Він вважав, що єресь не є злочином, а лише процесом мислення та формування думки [15, 137]. Погляди Томазія стали популярними у Франції у XVIII ст. Ш. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, О. Мірабо та інші представники епохи Просвітництва продовжили його ідеї.

XVIII сторіччя, зокрема у Франції, відзначилося суспільною вимогою судової реформи, яка призводить до пошуку нових моделей кримінального судочинства.

Варто зазначити, що католицизм, а разом із ним і канонічний інквізиційний процес, не змогли поширити свій вплив на Англію. Тому Британська імперія фактично зберегла власну церкву та правову систему, зокрема обвинувально-змагальний кримінальний процес. Оскільки Англія на той час дуже добре вирішила судову проблему, тому англійська судова система привернула свою увагу для дослідження та наслідування країнами континентальної Європи.

В Англії досить рано встановилася централізація судової влади за участю представників народу в кримінальному провадженні (присяжні засідателі). Органи кримінальної юстиції в графствах підпорядковувалися та назначалися Вищим судом. В основі кримінального процесу лежали змагальність, рівність сторін, усність, гласність, припущення невинуватості обвинуваченого. (*praesumptio boni viri*). Обвинувачення поділялося на приватне та публічне. Приватне обвинувачення передбачало в безпосередньому виклику на судовий поєдинок. Публічне обвинувачення в різних своїх формах належало общині та державі. Такими формами були: а) представницька - представлення великого журі малому; велике журі без попереднього розслідування і подання скарги могло передати обвинуваченого до суду за вчинений злочин, про який відомо лише великому журі; б) формальне обвинувачення, яке подається великому журі на підставі попереднього розслідування, проведеного мировим суддею. Обвинувачами могли бути як приватні особи, так і поліція. При цьому обвинувачі були відповідальними перед обвинуваченими та судом; в) урядове (державне) обвинувачення, яке розглядалося малим журі, за злочини посадовими особами при виконанні службових обов'язків.

Щодо доказів то варто зазначити, що подання заяви чи речового доказу до суду однією стороною негайно повідомляється іншій стороні про такий факт та зміст заяви чи речового доказу. На збирання доказів мировий суддя видавав сторонам відповідний наказ. Мировий суддя також міг витребувати від свідків, приватних обвинувачів підписку про своєчасну явку до суду.

Після затвердження рішення мировим суддею про відправлення матеріалів справи до суду обвинувач за допомогою секретаря суду складав досить формальний обвинувальний акт. Обвинувальний акт подався великому журі. Велике журі більшістю голосів, не менше дванадцяти членів, повинно було прийняти одне із двох рішень: про прийняття справи до розгляду або про припинення розгляду. В першомі випадку- матеріали справи передавалися для розгляду малому журі. У випадку зізнання обвинуваченого у вчиненні злочину суддя негайно міг прихначити покарання без малого журі. Якщо обвинувачений не визнавав провини, або мовчав, то суддя розпочинав формування складу журі присяжних. При цьому сторони мали широкі можливості для відводу присяжних. Потім обвинувач проголошував обвинувальну промову і надавав докази. Після обвинувача із захисною промовою виступав адвокат і надавав свої докази. Кожна із сторін мала право задавати запитання свідкам протилежної сторони процесу.

На відміну від інквізиційного процесу в англійському кримінальному процесі обвинувачений міг відразу звертатися за допомогою до адвоката. Примусові допити не допускалися. Допитуваний перед допитом попереджався, що свідчення, які той надасть, можуть бути прийняті судом, як на його користь, так і на шкodu.

По закінченню судового розгляду суддя надає присяжним юридичні настанови та вручає їм обвинувальний акт. Присяжні зобов'язані одноголосно відповісти на запитання щодо вини підсудного: винуватий чи невинуватий. Відповідь оголошує старшина присяжних під запис секретаря судового засідання. Залежно від відповіді присяжних суддя постановляє вирок, який може бути або виправдальним, або обвинувальним.

Ревізійний порядок перегляду вироків, які постановлені присядними, англійський кримінальний процес не передбачав. Це пояснювалося тим, що розгляд справи присяжними здійснювався досить ретельно та уважно, а вирoki, постановлені за участю присяжних, користувалися високим рівнем непохитності. Апеляційний перегляд вироків, постановлених за участю присяжних, став можливим після прийняття англійським парламентом Закону від 28 серпня 1907 року “Про кримінальну апеляцію” [16].

Прийнявши за взірць англійську модель кримінального процесу, Франція значною мірою переробила його під впливом місцевих інститутів колишнього інквізіційного процесу. Таким чином створивши змішай тип кримінального процесу.

Змішана форма кримінального процесу за часом свого виникнення є найбільш сучасною і є єдиною із історичних форм, яка не в результаті тривалого еволюційного розвитку, а цілком усвідомлено конструювався шляхом нормативних реформ законодавцем за досить короткий історичний проміжок часу. Досить швидко змішана форма кримінального процесу поширилася по всіх країнах континентальній Європі.

Таким чином, фактично увесь континентальний кримінальний процес виявився змішаним процесом. Це, в свою чергу, поставило під сумнів необхідність розмежування інквізіційної та змішаної моделі кримінального процесу. Тому в сучасних підручниках і наукових працях науковців європейських країн не використовується термін “змішаний кримінальний процес”, а вживають термін “континентальна модель кримінального процесу”. Термін “континентальна модель кримінального процесу” характеризує інквізіційний процес в змішаній формі. В більшості європейських країн поняття “інквізіційний процес” розглядається в нейтральному юридично - технічному аспекті, але в жодному разі не в ідеологічному. Можна констатувати, що розмежування інквізіційної та змішаної моделі кримінального процесу в європейській науці кримінального процесуального права розглядається лише в методологічному аспекті є цілком виправданим.